

Н. Мустафаєва, д-р філософії в галузі філології, доц.
Азербайджанський університет мов, Баку, Азербайджан

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ЛІТЕРАТУРНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ ДУМЦІ ТУРЕЧЧИНИ

Досліджено сучасний етап літературних відносин між Азербайджаном і Туреччиною і зазначено, що вони увійшли у нову стадію. Забезпечення культурного розвитку будь-якого народу більш ефективно відбувається у взаємозв'язку з іншими народами. Відомо, що відкриття кордонів з кінця 1980-х років знову обумовило розвиток колишніх наукових, літературно-культурних зв'язків між двома державами. За роки незалежності ці відносини стали ширшими і продовжували розвиватись у контексті більш тісних зв'язків. Таким чином, сьогодні ми споглядаємо, що літературні й наукові відносини між Азербайджаном і Туреччиною виходять на цілком новий етап. Вивчення турецькою літературною і науково-теоретичною думкою азербайджанської літератури дало позитивні результати. По-перше, у цих літературних відносинах азербайджанська література здобула більше поширення. З часом азербайджансько-турецькі літературні відносини стають міцнішими. Опубліковані в Азербайджані азербайджанські твори, вивчаються у Туреччині, а азербайджанські твори, опубліковані в Туреччині – аналізуються в Азербайджані. Це створило підґрунтя для цілком нового етапу у започаткуванні єдиного літературного процесу. Турецькі літературознавці і критики Більге Ерджіласун, Ахмед Кабакли, Алі Ерол, Алі Дуймаз, Салех Окумуш, Седат Адигезел, Октай Акбал, Атілла Ільхан, Андач Феридун, Атаол Бахрамоглу, Юсиф Гедеклі, Севіндж Чокум, Орхан Соїлемез, Озкан Фатма та інші у своїх дослідженнях вивчили сучасний літературний процес в Азербайджані й творчість окремих письменників.

Ключові слова: Азербайджанська література, літературознавство Туреччини, етап, дослідження.

Н. Мустафаєва, д-р філософії по філології, доц.
Азербайджанський університет мов, Баку, Азербайджан

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ЛІТЕРАТУРНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ ДУМЦІ ТУРЦІЇ

Исследуется современный этап литературных отношений между Азербайджаном и Турцией и отмечается, что эти связи вошли в новую стадию. Обеспечение культурного развития каждого народа более эффективно выражается во взаимосвязи с другими народами. Известно, что открытие границ с конца 1980-х годов вновь обусловило развитие прежних научных, литературно-культурных связей между двумя государствами. За годы независимости эти отношения расширились и продолжали развиваться в контексте более тесных связей. Таким образом, в современную эпоху мы видим, что литературные и научные отношения между Азербайджаном и Турцией выходят на совершенно новый этап. В этом контексте изучение турецкой литературной, научно-теоретической мысли азербайджанской литературы имело положительные результаты. Во-первых, в этих литературных отношениях азербайджанская литература расширила сферу своего распространения. Со временем азербайджано-турецкие литературные отношения стали более тесными: опубликованные здесь, в Азербайджане, произведения, читаются и анализируются в Турции, и наоборот. Это создает основу для совершенно нового этапа в создании единого литературного процесса. Турецкие литературоведы и критики Бильге Эрджіласун, Ахмед Кабаклы, Али Эрол, Али Дуймаз, Салех Окумуш, Седат Адигезел, Октай Акбал, Атилла Ильхан, Андач Феридун, Атаол Бахрамоглу, Юсиф Гедеклі, Севіндж Чокум, Орхан Соїлемез, Озкан Фатма и другие в своих исследованиях изучили современный литературный процесс Азербайджана и творчество отдельных писателей.

Ключевые слова: азербайджанская литература, литературоведение Турции, этап, исследование.

УДК 821.521:82-92 ".../18"

Ю. Осадча Феррейра, канд. філол. наук, наук. співроб.
Інститут літератури ім. Тараса Шевченка, НАНУ, Київ

ЯПОНСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.: ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕРНОГО ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена початковому етапу розвитку японської публіцистики і формуванню масмедійного простору в другій половині ХІХ ст., що створило необхідні для становлення сучасної японської літературної критики умови. Після побіжного нарису з історії появи в Японії перших газет і журналів особливу увагу приділено літературним спілкам і об'єднанням, засновникам і видавцям перших професійних літературних часописів Японії, а також журналам і газетам, на сторінках яких формувалася модерний літературно-критичний дискурс.

Ключові слова: публіцистика, професійна журналістика, часопис, дискусія, літературна критика, літературні об'єднання.

Особливу роль у становленні літературно-критичного дискурсу в Японії відіграв стрімкий розвиток японської журналістики і публіцистики. У цьому зв'язку і буде розглянуто в даній статті початковий етап розвитку масмедійного простору в Японії.

Поширення інформації в Японії за доби Едо, як це показав Жеральд Греме [8], відбувалося завдяки так званім *йоміурі* (яп. 読売) – "співакам-продавцям", які в різні способи сповіщали новини про нещодавні місцеві події (як правило, якусь одну конкретну) або розповідали найрізноманітніші коротенькі розважального плану історії з пісенним, танцювальним і музичним, а найчастіше – комбінованим, супроводом. Заразом *йоміурі* продавали газетного штибу інформаційні листки *каварабан* (яп. 瓦版; *кавара* дослівно означає "керамічна плитка" або "пересохла русло річки", *бан* (*хан*) – "відбиток") – відтиски з дешевих і швидких у виготовленні дерев'яних дощок із різними текстами, ілюстраціями до них, малюнками і мапами місцевостей, де трапилися події. Найбільший інтерес викликали самогубства закоханих *шінджю* (яп. 心中), землетруси, пожежі, криваві помсти, політичні заклоти і

бунти, тощо. Найдавніший *каварабан*, що зберігся до наших часів, датується початком ХVІІ ст., однак уже наприкінці століття вони виготовлялися й продавалися по всій країні. Відомо також, що в середині ХVІІ ст. лише в північній частині Едо промишляли близько 6 тисяч *йоміурі* різного штибу. Уряд Токуґава неодноразово накладав обмеження і видавав накази про заборону їхньої діяльності, оскільки вбачав у тому не тільки "безвідповідальне виготовлення, вештання навколо і продаж коротких пісень (*коута*), модних нині штучок (*хаярі соро кото*) і повідомлень про незвичні випадки тих часів" [8, с. 239], тобто розповсюдження пліток і легкомудрої бувальщини, але й спосіб поширення сороміцьких ідей і зневага цінностей, проповідуваних офіційною ідеологією. Попри можливі наслідки такої практично несанкціонованої діяльності, а саме – арешти, допити і судові переслідування як продавців, так і видавців *каварабан*, накази були не надто дієвими: їхня численність і частотність – в 1684, 1698, 1703, 1713 і протягом усіх 20-х рр. ХVІІІ ст. – свідчать, з одного боку, про не надто серйозне ставлення до заборон уряду, а з іншого – про надзвичайну популяр-

ність і, отже, прибутковість справи. У 1722 р. влада мусила видати настанову про заборону еротичних книжок, родоводів і особливо усього, що пов'язане з домом Токуґава, а також будь-яких нових, апокрифічних витлумачень конфуціанства, буддизму і *шінто*, а також праць із поезії та медицини (християнська література була заборонена значно раніше, ще у другій половині XVI ст.); цей припис зачитувався щороку на зборах асоціації видавців *шьоомоцу-доія накама* (яп. 書物問屋仲間) [8, с. 240]. Однак заборони стосувалися не всіх *йоміурі*, а лише вистав і продажу певного типу новин. "Можливо урядовці відчували, що *йоміурі* невикорінні; або, можливо, влада усвідомлювала, що *йоміурі* можуть бути використані урядом у досягненні ним своїх цілей. Деякі *йоміурі*, наприклад, цілковито добровільно, і не обов'язково свідомо, підтримували офіційну ідеологію шляхом дрібного продажу трактатів із *шінґаку* або історій, що звеличують конфуціанські чесноти; й багато інших поширюваних історій <...> були покликані, можливо, відволікати пересічні уми від небезпечних думок. До того ж, *йоміурі* могли також продавати пропагандистські *каварабан*, схвалені офіційно" [8, с. 241-242].

Не менш важливу роль у поширенні новин за доби Едо відігравали також так звані *кашіхон'я* (яп. 貸本屋) – комерційні громадські бібліотеки, власники яких за помірну плату постачали найрізноманітнішу за змістом літературну продукцію: найпопулярніші на той час твори в жанрах *канадзоші* (яп. 仮名草子), *йоміхон* (яп. 読本) і *ніндзюбон* (яп. 人情本) усіх мастей, *дзуйхіцу* (яп. 隨筆) і рукописні книги *какіхон* (яп. 書本), а також китайські романи (часто з "підмоченою репутацією") і виховну літературу для молоді, історичні твори і військові епопеї, причому ціна на нові видання за два тижні могла впасти до 6 разів. *Кашіхон'я* після отримання передплати від постійних клієнтів розносили книжки по їхнім домівкам. Така практика тривала і на початку доби Мейджі, зокрема опис *кашіхон'я* з книжками у синій торбі за плечима можна знайти у книжці "Японія день за днем" ("Japan Day by Day"; вийшла в 1936) американського професора, викладача Токійського імператорського університету, Едварда С. Морса (Edward S. Morse; 1838-1925) [13, с. 335]. Згодом ця система обслуговування змінилася і набула вигляду сучасних бібліотек.

З'явилися *кашіхон'я* в роки Кан'ей (寛永; 1624-1644), а на початок XIX ст. тільки в Едо функціонувало 12 артілей, до яких входило більше 600 підприємств (в Осака – 300), а в середині століття їх було вже 800. За доби Мейджі з різних політичних, демографічних і економічних причин (наприклад, різке зниження населення самурайського походження, тобто освіченого прошарку суспільства, які, власне, й були постійними клієнтами) їхня кількість стрімко зменшилася: за офіційними даними в 1877 році в Токіо було 64 *кашіхон'я*, 49 в 1881 і 65 у 1882 році, в Кіото – 13 в 1880 р, в Йокохама – 2 в 1881 р. [13, с. 331-333]. Ці бібліотеки зіграли неочіпну роль у поширенні грамотності серед населення, особливо після появи студентських *кашіхон'я*.

Знайомство японців із новим, газетним форматом поширення інформації відбулося в 60-х рр. XIX ст., тобто до початку реформування японського суспільства. Як відомо, першою газетою стала англомова "Nagasaki Shipping List and Advertiser", датована 22 червня 1861 р. У розвідці "Шімбумші: адаптації західних газет у ранній період Мейджі" Альтман пише: "Перший випуск газети – раритет, я ніколи не бачив його. У датуванні я спираюся на лист, надісланий 28 червня 1861 р. до Наґасакі Гідо Вербеком: "Минулого тижня був надрукований перший номер "Nagasaki Shipping List and Advertiser"" [6]. Згодом видавець часопису, британський комерсант Альберт Хансард (Albert W. Hansard), переїхав із Наґасакі до

Йокохама, де поновив видання під назвою "The Japan Herald" (перший випуск – 23 листопада 1861 р., останній – вересень 1914). Протягом наступних п'яти років кількість іншомовних часописів збільшувалась, однак вони були орієнтовані на іноземців, які мешкали в Японії, а тому сповіщали про надзвичайні, проте далекі від повсякденного життя країни події. Крім того, лише дехто з японців мав до них доступ, а більшість просто гадки не мала про їхнє існування.

Першого січня 1862 р. уряд Токуґава ініціював "Урядову газету Батавія" (яп. "Кампан батабія шімбун", 『官板バタビヤ新聞』), в якій розміщувалися перекладені японською у відповідності до реалій тогочасної Японії новини з урядового часопису Нідерландської Ост-Індії в Індонезії "Javasche Courant" (виходив у 1798-1942 рр.). Під час ізоляції країни газету завозили голландські торговельні кораблі до портового міста Наґасакі, а після цензурування урядом і перекладу цілим колективом перекладачів едоський книготорговець Йородзюя Хейшіро (萬屋兵四郎; 1818-1894) видавав їх ксилографічним способом у вигляді брошур на 5-6 удвічі зігнутих сторінок (з січня по лютий 1862 р. було підготовлено 23 номери). Восени того ж року газету було перейменовано на "Урядова заморська газета" (яп. "Кампан кайґай шімбун", 『官板海外新聞』).

Перша комерційна газета японською мовою називалася "Заморська газета" (яп. "Кайґай шімбун", 『海外新聞』), видавав її в Йокохама перекладач і комерсант Хаматабі Кодзо (浜田彦蔵; 1837-1897), також відомий як Джо-зеф Хекко (Joseph Heco) і шанований у сучасній Японії як батько японської журналістики. Спочатку часопис називався "Газетні нотатки" (яп. "Шімбумші", 『新聞誌』) і писався від руки, а з червня 1864 р. по серпень 1866 р. виходив ксилографічним друком два рази на місяць накладом у 100 примірників; усього з'явилося 24 номери. Хаматабі не інформував читачів про дати виходу іноземних газет, а лише зазначав у кожному номері, коли британські кораблі заходили в Йокохама і доставляли новини. Ця газета, в якій друкувалися винятково статті, перекладені з англомовних видань, стала одним із найнеудаліших журналістських проєктів, оскільки мала лише двох постійних передплатників [6].

Набутком широким народних мас в Японії газета стала в другій половині 60-х рр., після того, як один із найвидатніших культурних, політичних, громадських діячів доби, Фукудзава Юкічі (福澤諭吉; 1835-1901), в першому розділі одного з найпопулярніших бестселерів доби Мейджі, а саме "Справи на Заході" (яп. "Сеййо джідзьо", 『西洋事情』; 1866), присвятив окремий підрозділ – "Газети" (яп. "Шімбун-ші", 『新聞紙』) – часописам як соціально-культурному явищу. Він розпочав з того, чим є газети на Заході, які їхні функції та роль у житті суспільства. Так, окрім великого задоволення від прочитання газет, стверджував він, вони є незрівняним знаряддям освіти і долучення до світу: газета відкриває читачеві світ, навіть "якщо він залишається вдома і не бачить, що відбувається навколо, й якщо він далеко від домівки й не має звідти жодної новини" [цит. за: 6]. Газети миттєво інформують про те, що відбувається в світі: вони "відтворюють справжній стан речей" так, "ніби все відбувалося просто перед очима [читача]" [цит. за: 6]. Фукудзава також пояснив, що західні газети мають величезний соціальний і політичний вплив, оскільки вони висловлюють погляди та думки, "виносять вирок як по політичним справам державної важливості, так і особистого характеру", крім того "були випадки, коли газети

впливали на громадський настрій і навіть змушували уряд змінити політику" [цит. за: 6].

Відтоді журналістика в Японії розвивалася настільки успішно, що вже в 70-х рр. газети умовно поділялися на два типи. Перший – спочатку орієнтовані переважно на читачів із кола самураїв "великі часописи" (яп. *о-шімбун*, 大新聞), в яких урядовці та інтелектуали дискутували головним чином із соціально-політичних питань, зокрема прав і свобод людини, створення і роботи Парламенту і т.п. Ангажованість деяких із них була настільки сильною, що після оголошення уряду про намір створити Парламент, перша в Японії щоденна газета "Щоденна газета Йокохама" (яп. "Йокохама майнічі шімбун", 『横浜毎日新聞』; 1870-1940) та перша дійсно японська, видавана японцем Янаґава Шюндзо (柳河春三; 1832-1870), газета "Новини в країні та за кордоном" (яп. "Чюґай шімбун", 『中外新聞』; 1868-1869) перетворилися на друковані органи різних політичних сил.

До другого типу належали призначені для невибагливого читачького загалу "малі часописи" (яп. *ко-шімбун*, 小新聞). В них містилися переважно регіональні новини, повідомлення про надзвичайні події, а також розмаїта на жанри розважальна проза. Серед них були і найуспішніші комерційно і найвідоміші газети сьогоденної Японії, зокрема "Газета Асахі" (яп. "Асахі шімбун", 『朝日新聞』; виходить з 1879 р.), прототип сучасної "Щоденної газети" (яп. "Майнічі шімбун", 『毎日新聞』) – "Токійська щоденна газета" (яп. "Токіо нічі-нічі шімбун", 『東京日日新聞』; виходить з 1872 р.), а також пряма спадкоємиця едоських "співаків-продавців" новин – "Газета Йоміурі" (яп. "Йоміурі шімбун", 『讀賣新聞』; виходить з 1874 р.).

Водночас, розвиток журналістики і поява газет із високими тиражами призвели до занепаду *кашіхон'я*, зокрема "маленькі газети" частково перебрали на себе функції громадських бібліотек: розпочавши публікації белетристичних творів, вони в такий спосіб забезпечували читивом тих, хто не хотів або не міг платити за книжки. Крім того, це дозволило збільшити читачьку аудиторію та підвищити тиражі (наприклад, газета "Йоміурі" майже відразу почала друк художніх творів, і лише за два роки її тираж виріс із кількох сотень до десяти тисяч). Одночасно газетні читачькі зали (або безкоштовні, або за незрівнянно меншу платню) успішно конкурували з *кашіхон'я*. У вересні 1872 р. "Газета поштових повідомлень" (яп. "Юбін хочі шімбун", 『郵便報知新聞』; перша версія – 1872-1894) сповстила про відкриття читачького залу, де безкоштовно і необмежено в часі можна було ознайомитися з газетами з Токіо, Осака, Кіото, а також деякими закордонними часописами [13, с. 333-334].

Проте деякі *кашіхон'я*, пристосовуючись до ритму й умов невинно змінюваного життя японського суспільства, проіснували до кінця XIX ст. Найкмітливіші власники *кашіхон'я* намагалися максимально адаптуватися до нових обставин і ринкових вимог. Так, дехто змінив традиційний спосіб друку на пересувний принт, що дозволило робити швидким видання нових творів, включаючи переклади, і перевидання старих. Згодом це допомогло видавцям створити навіть власні зібрання, й багато хто з відомих письменників був серед їхніх постійних клієнтів. Паралельно була запроваджена депозитна система позики книжок, віся постійний пошук нових клієнтів (активно залучалися студенти), додавалися нові послуги, як-то дистанційне обслуговування, коли книжки доставлялися навіть залізницею. Однак приблизно з середини 80-х рр. *кашіхон'я* почали міняти тактику: клієнти були змушені приходити самі. В 1885 р. у місті Шіба один із

власників *кашіхон'я*, Аяї Такео (綾井武夫; 1860-1916), підготував списки книг зі своєї громадської бібліотеки загальною кількістю більше трьох тисяч, третина яких була видана англійською. Перелік зводився до чотирьох типів книжок: (1) книжки, які можна було читати тільки на місці; (2) і (3) книжки, за які можна сплачувати наперед (різниця полягала в сумі депозиту); (4) книжки, які студенти могли брати безкоштовно, але винятково за наявності рекомендації від професури або сусідів. Й оскільки бажаючих читати задарма було найбільше, то в бібліотеці облаштували читальню, де за невелику платню можна було ознайомитися також із журналами і газетами [13, с. 337-342].

Й останній, найвагоміший і неоціненний внесок *кашіхон'я* – це збереження літературної спадщини Японії. Власники цих громадських бібліотек не тільки зберегли матеріально, але й систематизували і невпинно популяризували письменство епохи Едо, яке було все ще на часі й на якому зростало перше покоління модерних японських авторів. Доказом тому може бути опитувальний лист одного з найвідоміших і найвпливовіших журналістів доби Токутомі Сохо (徳富蘇峰; 1863-1957): він розіслав його в березні 1889 р. усім видним, на його думку, письменникам, журналістам і ученим із проханням зазначити десять найулюбленіших книжок із метою передрукувати їх у своєму часописі. Надійшла 61 відповідь, у 22 із них були зазначені винятково твори доби Токуґава, і не було жодної книжки доби Мейджі [13, с. 343].

Доволі швидко різниця між "великими" і "малими" газетами почала нівелюватися. Цьому сприяло щонайменше два фактори. З одного боку, ідеологічний тиск уряду пригнічував активність великих газет, особливо після виходу в 1875 р. спрямованого на припинення антиурядової діяльності першого наказу імператора "Про положення в пресі" (яп. 新聞紙条例), де фактично йшлося про обмеження свободи слова, а з іншого – "маленькі газети" урізноманітнювали тематику, збільшуючи обсяг і якість інформації та професійний рівень.

Це стосується не тільки інформаційних чи інформаційно-розважальних газет, але й журналів, які за укладеною Йошіно Сакудзо (吉野作造; 1878-1923) "Хронологією журналів доби Мейджі" (яп. "Мейджі дзашші немпьо", 『明治雑誌年表』), з середини 70-х рр. почали з'являтися в Японії ледь не щомісяця: у проміжку між 1875 і 1878 роками виникало в середньому по 80 журналів щороку, після чого протягом п'яти років спостерігається певна стагнація процесу, інтенсивність – по 30-50 нових журналів на рік – поновилося в період 1882-1889 рр. [9]. Слід, однак, зауважити, що часто це були "одноренні" видання. Крім того, "існувало декілька варіантів відтворення японською мовою голландського слова "magazien", доки, нарешті, не закріпився термін "дзашші". Спочатку використовувалися такі слова, як "хокан" ("скриня з дорогоцінностями") або "шірін" ("ліс відомостей"). Ці слова в назвах журналів зустрічалися і в 70-ті рр., наприклад, "Мейхо хокан" ("Журнал законів Мейхо") чи "Хоґаку шірін" ("Юридичний журнал") [2, с. 149]. Отже, до середини 80-х рр. японська журналістика і публіцистика існували в так званому пілотному режимі.

Разом із удосконаленням способів друку, зокрема переходом від ксилографічного до типографського, і стрімким розвитком видавничої індустрії формувалася і масмедійний простір Японії: часописи спеціалізувалися за профілем, інформація структурувалася залежно від актуальності і тематики, увиразнювалася читачька аудиторія з її нагальними потребами, інтересами тощо. Відзначу, однак, що перший сучасний гігант видавничої індустрії в Японії – комерційне підприємство "Хакубункан" (博文館)

– був заснований лише у 1887 р. [9], тобто тоді, коли попит на книжки та решту друкованої продукції сягнув рівня, який вже не могли забезпечити дрібні видавці.

З кінця 70-х рр. в Японії почали з'являтися найрізноманітніші часописи цільового призначення; деякі з них були вузько профільними, зокрема "Токійський економічний журнал" (яп. "Токьо кейдзай дзашші", 『東京経済雑誌』; 1879), "Токійський новий медичний журнал" (яп. "Токьо іджі шінші", 『東京医事新誌』; 1877) або "Журнал східних студій і мистецтв" (яп. "Тойо гакугей дзашші", 『東洋学芸雑誌』; 1881).

Спеціалізовані журнали художньої літератури в Японії почали виникати ще наприкінці 70-х рр. Першим із них був "Новий журнал квітів і місяця" (яп. "Кагецу шінші", 『花月新誌』; 1877-1884), що виходив тричі на місяць (усього з'явилося 155 номерів) під редакцією ученого-філолога і журналіста, письменника Нарушіма Рюоку (成島柳北; 1837-1884). У ньому друкувалися і китайські поезії *канші* самого Нарушіма, і *канші* та японські *вака* філологів-китаїстів, зокрема Сакучі Санкей (菊池三溪; 1819-1891), Морі Шюнто (森春濤; 1819-1889) і Шінобу Джьокен (信夫怨軒; 1835-1910), а також журналіста й автора *гесаку* Такабатаке Рансен (高島藍泉; 1838-1885) та інших. Журнал, який помітного сліду в літературному житті країни, на жаль, не залишив, припинив існування разом зі смертю свого організатора і натхненника, Нарушіма.

Два перших десятиліття доби Мейджі стали епохою створення різноманітних за інтересами і напрямками діяльності громадських, а пізніше й мистецько-літературних асоціацій (*кай* 会) і спілок (*шя* 社), члени яких були об'єднані не стільки професійними обов'язками, скільки ідейно. Так, у березні 1974 р. виникла Спілка шостою року Мейджі або Мейрокуша (яп. 『明六社』). Мета заснування Спілки була чітко визначена в першому параграфі "Положень Спілки шостою року Мейджі" (яп. "Мейрокуша сейкі", 『明六社制規』) від березня 1873 р.: "Головна мета створення спілки полягає в бажанні тих, хто об'єднався тут, просувати освіту в Японії шляхом обговорення [актуальних питань]. Товариство однодумців започатковане [для] поширення різних розхожих думок, розповсюдження знань і пояснення освіченості" (「……我国ノ教育ヲ進メンカ為ニ有志ノ徒会同シテ其手段ヲ商議スルニ在リ又同志集会シテ異見ヲ交換シ知ヲ広メ識ヲ明ニスルニ在リ」). Отже, основою діяльності спілки була проголошена просвіта, тобто цілеспрямоване ознайомлення широких читацьких мас із культурою Заходу, а також обговорення необхідності та доцільності, шляхів і методів впровадження реформ в Японії; особлива увага приділялася соціально-політичним питанням.

"Журнал Шостою року Мейджі" (яп. "Мейрокуша дзашші", 『明六社雑誌』) став однією, хоч і далеко не єдиною, платформою для розгляду гостро актуальних суспільних проблем. Часопис був заснований з ініціативи мислителя (яп. 思想家) і просвітника, доктора словесності (яп. *бунгаку хакуші*, 文学博士) і педагога Морі Арінорі (森有禮; 1847–1889), який був щойно повернувся з подорожі Англією та Америкою, а також зусиллями групи ініціаторів просвітницького руху, переважно представників колишнього уряду, а саме: Сакатані Роро (阪谷朗廬/素; 1822–1881), Міцукурі Шюхей (箕作秋坪; 1826–1886), Сугі Коджі (杉亨二; 1828–1917), Нішімура Шіґекі (西村茂樹; 1828-1902), Ніші Амане (西周; 1829-1897), Цуда Мамічі (津田真道; 1829-1903), Накамура Масанао (中村正直; 1832-1891), Фукудзава Юкічі (福沢諭吉; 1835-1901),

Като Хіроюкі (加藤弘之; 1836-1916), Міцукурі Ріншю (箕作麟祥; 1846-1897). Таким був первісний склад спілки; згодом до них приєдналися й інші, зокрема відомий американський сходознавець Уільям Еліот Гріффіс (William Elliot Griffis; 1843-1928). Часопис виходив два, іноді три рази на місяць накладом близько 3 тисяч, і хоча перші шість випусків не датовані [10], але з березня 1874 р. по листопад 1875 р. вийшло 43 номери, в яких опубліковано більше ста статей. Чіткого тематичного розподілу та обмежень у обсязі не було, поезак кількість текстів у кожному випуску коливалася від двох до шести. На сторінках журналу розгорнулися відкриті дебати між членами спілки (подібне "відкрите обговорення" за попередньої доби Едо було просто неможливим), причому часто єдиним "сразком для наслідування" і за аргумент наводивсь досвід не Китаю, як це було протягом століть, а Заходу – європейських країн і Сполучених Штатів. Учасники публічних дискусій – політики, економісти, юристи, філософи і мислителі, державні службовці та літератори – висловлювали свої думки у формі статей (нерідко – їхніх серій), що за своїм стилем, риторикою, а також способом доведення своїх поглядів були фактично публіцистичними і полемічними. Журнал було закрито через невдоволення уряду; останньому не подобалися висловлювані в часописі ідеї та пропозиції, які набирали все більше популярності та впливали на настрої громадськості.

Для розуміння логіки розвитку і закономірностей утворення тенденцій у літературному процесі Японії наприкінці XIX ст. для нас надзвичайно важливий факт створення членами "Мейрокуша" такого принципового для всієї далекосхідної культури "історичного прецеденту" публічного обговорення "питань другорядної важливості", як-то освіта і наука, у тому числі проблем реформування японської офіційної системи письма (цьому важливому й дражливому питанню присвячена найбільша кількість статей), напрями розвитку суспільства і умови забезпечення свобод громадян незалежно від статі, віку та соціального статусу, права людини (зокрема право жінок на участь у виборах і право на загальну освіту), культура (традиції та звички японців), етика і мораль, релігійні, філософські та політичні питання тощо. Згодом, у другій половині 80-х рр., їхня культурна і громадсько-просвітницька діяльність стала чи не головною передумовою появи в Японії нового часу справжньої професійної журналістики, в річищі якої зародилася й розвивалася японська мистецька і літературна критика.

Характеризуючи стан літературної критики перших десятиліть доби Мейджі, Дагмара Бугаєва зазначає, що "політичні битви надали необхідний імпульс розвитку "критичної літератури" (хіхьо бунґаку), і можна сказати, що в 70-80-ті рр. критика успішно справлялася з обговоренням суспільно-злободенних задач, але рутинним її аспектом залишалася критика літературна. Руїнація старих жанрів, засилля перекладеної літератури, нечіткість поняття "бунґаку" (література), невідповідність характерної для дидактичної літератури традиційної критики з її принципом "підохочення добра і покарання зла" (кадзен чьоаку) новим умовам і, насамкінець, недостатність "інтелектуальної енергії" в сфері літературного розвитку визначили протяглий процес становлення літературної критики" [1, с. 21-22]. Японцям знадобилося ще 10 років для активізації літературно-мистецького життя у країні та створення належних умов для його обговорення у пресі.

У 1877 р. стараннями Номура Фуміо (野村文夫, 1836-1891) невдовзі після створення "Спілки всіх-всіх"

(яп. "Марумару шя", 『團團社』) був заснований і щотижневий розважально-сатиричний журнал "Незвичайні новини для всіх-всіх" (яп. "Марумару чімбун", 『團團珍聞』), скорочена назва – "Мару-чін"; 1877-1891). І хоча у продаж він надходив раз на тиждень, щосуботи, мав дивовижні на той час тиражі: річний наклад в 15 тисяч на початку існування за три роки зріс майже вдвічі і в 1880 р. складав близько 26 тисяч. Багато в чому часопис наслідував перший в Японії журнал під промовистою назвою "Джапан панч" ("The Japan Punch"; 1862-1887); його виданням опікувався британський художник-карикатурист Чарльз Віргман (Charles Wirgman; 1832-1891), який на той час мешкав у Японії і працював для "Ілюстрованих лондонських новин" ("The Illustrated London News"; 1842-2003). І хоча слідом за японськими дослідниками російський японознавець Юлія Михайлова зазначає, що в Японії "тільки в 1870-1871 рр. видавалося близько трьохсот сатиричних журналів" [5, с. 152], які за своєю суттю були подібні до *каварабан*, але саме "Мару-чін" став одним із основних видань, де окрім їдких і саркастичних передовиць в памфлетах, сатиричних віршах і карикатурах висміювалася політика "кланового уряду". Вважається, що саме цей журнал був друкованим органом одного з найвагоміших в Японії доби Мейджі соціально-політичних явищ – "руху за свободу та народні права" (яп. 自由民権運動). Одночасно створений у період найвищого розвитку і на підтримку цього руху "Журнал закликання друзів (Біном 嚶鳴 окрім прямого значення "дзвінко зазивно щебетати" має також значення "закликати друзів".) (яп. "О-мей дзашші", 『嚶鳴雜誌』; 1879-1883) також був політично ангажованим і створеним як "засіб поширення думок" членів спілки.

Впливові професійні літературні об'єднання в Японії почали виникати відносно пізно, лише з середини 80-х рр. XIX ст., що, вочевидь, пов'язано з, по-перше, взяттям урядом під контроль політичної ситуації та низкою наказів "Про положення у пресі" (після наказу 1875 р. подібні накази з'явилися також щонайменше в 1883, 1887 і 1909 роках) і обмеженням свободи слова з метою приборкати антиурядову критику, відтак – створенням умов для відходу від вільного активного обговорення соціально-політичних і економічних питань; по-друге, досягненням японцями такого рівня ознайомлення з письменством (у найширшому розумінні цього слова) Заходу та перегляду власних художньо-літературних, філософських тощо традицій, коли виробляється критичне ставлення до обох і з'являється потреба у виваженому й аргументованому розгляді за новими (у цьому випадку – західними) стандартами і підходами як до теоретичних, так і нагальних практичних питань; по-третє, саме в цей період зростала й виборювала право голосу генерація молодих літераторів із сучасними поглядами на мистецтво слова, оскільки вони мали іншу освіту і культурні горизонти, і над ними не тяжіли паттерни національної культури, зокрема беззаперечний авторитет попередників; і по-четверте, сам літературний процес в Японії тих років набув інших властивостей: літературні жанри попередньої епохи невпинно втрачали життєвість, перекладені з європейських мов художні твори набули свій статус-кво, а японські письменники прагнули створювати оригінальні й відповідні реаліям життя японського суспільства літературні тексти (питання їхніх художніх властивостей і успішності наразі другорядне). Таким чином, саме в цей період співпали соціальні чи позалітературні та внутрішньо-літературні чинники, які уможливили критичне осмислення і обговорення японськими літераторами мистецтво-літературного процесу тогочасної Японії. Недарма

одним із найбільш вживаних слів, яке фігурує і в назвах статей, і навіть у назвах творчих і професійних об'єднань другої половини XIX ст., було "покращення" або *кайдзен* (яп. 改善) або синонімічне до нього *кайрю* (яп. 改良).

Природно, що молоді й запальні шанувальники мистецтва слова почали гуртуватися, формулювати й висувати свої мистецько-літературні кредо, а найкращим засобом їх поширення стали часописи, оскільки саме вони надавали відносну свободу дій та інтелектуальну незалежність. Майже всі більш-менш помітні і впливові літературні спілки та асоціації кінця XIX ст. засновували власні літературні журнали, які були різними за змістом і виглядом, обсягом і накладом, читацькою аудиторією і життєздатністю. Проте всі вони мали спільне першорядне призначення – організувати форум, забезпечивши авторів-початківців можливістю вільно висловлювати власні погляди і переконання, боронити свої смаки і дискутувати.

У лютому 1885 р. юні та завзяті Одзакі Койо (尾崎紅葉; 1868-1903) і Ямада Бімьо (山田美妙; 1868-1910), яким на той час не було й двадцяти років, заснували "Спілку друзів каламаря" або "Кен'юшя" (『硯友社』). Дуже швидко до них приєдналися Ішібаші Шіан (石橋思案; 1867–1927) і Маруока Кюка (丸岡九華; 1865-1927). Як і мало б бути, молоді літератори щонайперше розпочали з укладання програмного маніфесту свого творчого об'єднання, а також із визначення своїх пріоритетів і означення мистецько-літературних і соціальних позицій. "Статут Спілки друзів каламаря" (яп. "Кен'юшя шясоку", 『硯友社々則』) містить дев'ять коротеньких, але вкрай промовистих параграфів, в яких франтувано і грайливо, квітчастою мовою і стилем письменства попередньої доби Едо вони анонсували про свої наміри: "Наше об'єднання жадає розвивати і поширювати японську літературу. Відтак, ми не відмовимо ані *додоїцу*, любовним словам дійсного кохання, ані *кьоку* – словам про те, що бачив або чув; ми не будемо вдаватися до такого несмаку, як рухати світом або примушувати демонів ревіти, але ми хотіли б принаймні пом'якшити вперті серця і покращити стосунки між чоловіками та жінками. Однак, ми відхилимо будь-яку роботу, гожу лише для прочитання з масажистом наодинці (Метафорична назва порнографічної літератури), так само ми відкидатимемо кіптяву над водою. <...> Наше об'єднання приймає ваші запити на написання для вас прози і сценаріїв, на переклади прози (ми вимагатимемо платню у розмірі тисячі золотих монет за літеру, якщо це рукописний текст), на написання оголошень, редагування і рецензування співанок і гуморесок, тощо. Проте, ми відмовляємося працювати над будь-якими політичними меморандумами та іншою політичною писаниною навіть під загрозою для нашого життя" [12, с. 223-224].

Невдовзі, в травні 1885 р. вони заснували перший в Японії ініційований групою однодумців літературний журнал із промовистою назвою "Бібліотека розмаїтого драгтя" (яп. "Гаракута бунко", 『我楽多文庫』). З травня 1885 р. і по жовтень 1889 р. вийшло 43 номери, причому перші вісім (підготовлені з травня 1885 по травень 1886) були написані від руки, номери з 9 по 16 (листопад 1886 – лютий 1888) вийшли дешевим типографським друком; усі 16 поширювалися винятково поміж членів Спілки, однак були перевидані з травня 1888 по лютий 1889 р. і надійшли у продаж до книжкових крамниць. Наступні 11 номерів (з 17 по 27) з березня 1889 р. видавалися під назвою "Бібліотека" (яп. "Бунко", 『文庫』).

У першому номері журналу молоді літератори анонсували своє творче кредо: "Як зазначається у назві, "Бібліотека розмаїтого драгтя", ми маємо намір без жодних

обмежень приймати до журналу все, починаючи від елегантних віршів *вака* і вишуканої прози й до безглуздої прози і поезії, приймати все, що тільки може бути в цьому світі, в тому числі й *хаута* і *додоіцу*. Ми маємо намір щомісяця жити нашим невдоволенням від підготовки цього журналу заради вашого і нашого задоволення. Для нас це найбільша втіха в житті. Якщо ви бажаєте розділити це задоволення з нами, то не ховайте свої рукописи, не чекайте на нашу ціну. Якщо ви скажете "На продаж, на продаж", то ми відповімо "Ми купуємо, ми купуємо!" [12, с. 221]. І дійсно, журнал містив переважно твори, насамперед прозу і поезію, написані в душі літератури *гесаку*, причому не тільки засновників спілки, але й інших письменників-початківців: Ідзумі Кьока (泉鏡花; 1873-1939), Токуда Шюсей (徳田秋声; 1872-1943), Огурі Фуйо (小栗風葉; 1875-1926). Однак у травневому, першому випуску перевиданого журналу за 1888 р. містився список членів спілки з 85 імен: 77 із них були з Токіо, п'ятеро – з Йокохама, Нііґата та інших японських міст, двоє мешкало в Америці, один – у Бельгії. У своїх розмаїтих за тематикою, стилем і якістю художніх текстах вони прагнули відтворити "колір і аромат" минулої доби Едо, дух веселощів і розваг уперемішку з нещасним коханням, гіркими долями та одвічною дилемою між почуттям і обов'язком, через що іноді їхню літературну діяльність кваліфікують як "охоронну функцію" традиційної культури на реформи та нововведення [3, с. 667.].

Спілка припинила існування в 1903 р. після смерті її безсумнівного лідера і духозбудника Одзакі Койо, проте майже двадцять років діяльність її членів впливала і багато в чому визначала тенденції в літературному житті країни кінця XIX ст. Тетяна Григор'єва зазначила, що "успіх їхніх творів був настільки великий, що літературу 80-90-х рр. називають періодом "Коро" – за іменами письменників Койо і Рохан" [4, с. 236]. Але попри надзвичайну популярність серед сучасників і безумовний внесок у розвиток нової літератури в Японії "друзі каламаря" залишалися творчим мистецько-літературним об'єднанням і опікувалися не стільки рефлексією, тобто критикою, літературного процесу в країні, скільки його безпосереднім творенням: члени "Кен'юся" до історії японського письменства увійшли як автори насамперед художніх, а не критичних та/або аналітичних текстів.

У переплетінні та взаємодії літератури і релігії, модернізації та боротьби за права жінок постали два надзвичайно знакових і вагомих часописи доби, а саме: перший в Японії призначений для освіти жінок (яп. 女性啓蒙雑誌) "Жіночий журнал" (Традиційно перекладається як "Жіночий журнал", хоча точніший переклад – "Навчання жінок" або "Жіноче навчання") (яп. "Джьоґаку дзашші", 『女学雑誌』; 1885-1904) і утворений на його базі суто письменницький журнал "Світ літератури" (яп. "Бунґаку-кай", 『文学界』; 1893-1898).

Перший був створений "із наміром допомогти японським жінкам досягнути належного" (日本の婦女をしてその至るべきに至らしめんことを希図す), причому "жіноче навчання" (яп. 女学) розумілося як "наука про поліпшення становища жінок, збільшення їхніх прав і зростання щастя" (女性の地位向上・権利伸張・幸福増進のための学問). Із християнсько-просвітницьких позицій засновник, головний редактор і натхненник журналу Івамото Йошіхару (巖本善治; 1863-1942) активно відстоював інтереси японських жінок, зокрема їхню соціальну рівність із чоловіками і право на вільне кохання. Питання необхідності й шляхів жіночої емансипації в Японії порушили ще

члени Спілки шостого року Мейджі в 70-х рр., найвідомішими роботами з цієї тематики Майкл Браунштейн називає "Заклик до вчення" (яп. "Гакумон-но сусуме", 『学問のすゝめ』) Фукудзава Юкічі, а також надруковані в "Журналі Спілки шостого року Мейджі" статті "Про виховання добродесних матерів" (яп. "Дзенрьо нару хаха о цукуру сецу", 『善良なる母を造る説』) Накамура Маса-нао і "Про дружин і підложниць" Морі Арінорі [7, с. 320], до них можна додати й "Про рівність чоловіків і жінок" (яп. "Данджьо досуї рон", 『男女同数論』) Фукудзава Юкічі, але, звісно, дискусія не вичерпувалася цими роботами. У будь-якому випадку, завдяки активному допущенню Івамото Йошіхару до публічного обговорення цієї проблеми журнал зіграв важливу роль у русі за емансипацію жінки (яп. 婦人解放運動) в Японії.

Головною метою своєї просвітницької діяльності Івамото вбачав підвищення статусу японських жінок до рівня "вікторіанської респектабельності" [7, с. 321]. Для її досягнення він розробив доволі конкретні тактичні підходи, головними з яких були: 1) практична освіта і наставництво, засновані на християнській моралі; 2) реформування сімейної системи, яка традиційно базувалася на понятті *дансон-джьохі* (яп. 男尊女卑), тобто "повага до чоловіків і зневага до жінок", коли жінка розглядалася винятково в тілесній, сексуальній площині як дружина і матір нащадків або як коханка. "Такий погляд підкріплювався законами, що позбавляли жінок будь-якої самостійності і прав. Буддизм розглядав жінок як перешкоду на шляху до спасіння, тоді як конфуціанство визначало роль жінки як прислуги для батька в дитинстві, чоловіка у заміжжі та сина в похилому віці" [7, с. 320]. Івамото наполягав на шлюбах, заснованих на коханні, коли молода сім'я має певну автономію від родини батьків. Центральним поняттям його концепції сучасної сім'ї був *ідеал хому* (яп. ホーム), яким він пропонував замінити традиційну родину *іе* (яп. 家); 3) викорінення згубних звичок і застарілого способу мислення. Ці положення, на додаток із вимогами заборони ліцензованої проституції і практики утримання коханок, він озвучував під час своїх численних публічних лекцій і на сторінках "Жіночого журналу", однак, слід зазначити, оминав несправедливі закони, що стосувалися заміжжя, успадкування і майнові права [7, с. 321].

Від самого початку журнал планувався для двох різних цільових аудиторій: перша – це домогосподарки, для них призначалися статті з ведення господарства, догляду за дітьми і здоров'ям, дитячі історії, а також останні новини європейської моди; для другої групи, чоловіків, у журналі виходили статті з соціальних реформ, освіти і прав жінки (невдовзі до них приєдналися молоді жінки, як правило, випускниці або студентки місіонерських навчальних закладів). Після появи газети "Друг народу" (яп. "Кокумін-но томо", 『国民之友』; 1887-1898) популярність журналу почала помітно спадати, й Івамото був змушений реформувати журнал. Так, у виданні були започатковані курси домашньої освіти, які склалися з уроків історії, літератури, домогосподарства, охорони здоров'я і догляду за дітьми. Як результат, розрив між читацькою аудиторією став ще більшим.

Новий етап в історії журналу розпочався після знайомства в 1887 р. Івамото з молодим, завзятим і амбітним літератором і освітянином Хошіно Тенчі (星野天知; 1862–1950), якого запросив викладати фізичне виховання в Жіночій гімназії Мейджі (яп. 明治女学校). До кінця року Хошіно вже займався фінансами і адміністративною роботою в гімназії, викладанням основ психології,

західної філософії, камбун, а також почав писати статті для "Жіночого журналу". Від самого початку в журналі друкували невігядливі історії про добродесних жінок і нариси з історії японської літератури, але після 1887 р. кількість і якість літературного матеріалу суттєво зросла завдяки, як стверджує Браунштейн [7, с. 322], запровадженій Івамото програмі з літератури, мета якої – захопити таким чином жінок писати. Івамото вдавався до таких "хитрощів", оскільки не бачив літератури, яка могла б належним чином сприяти вихованню нової жінки нового часу. Цим цілям не відповідали ані легковажні історії кохання і написані в конфуціанському дусі моралізаторські трактати минулої доби, ані нове японське письменство, представлене на той час далекою від реального життя політичною прозою *сейджі-шьосецу* (яп. 政治小説) і занадто складними для прочитання новими романами, де пристойно зображувалася б "сучасна" жінка.

Поволі "Жіночий журнал" переростав у літературний форум, з'являлися критичні огляди і рецензії Ішібаші Нінг'ецу (石橋忍月; 1865-1926), Учїда Роан (内田魯庵; 1868-1929), Ямада Бімьо та інших. Більш того, в ньому друкувалися близькі до Івамото за поглядами на роль жінки у суспільстві та стосунки між чоловіком і жінкою, за досвідом навернення у християнство і навіть за невдоволенням стану тогочасного японського письменства такі молоді талановиті літератори, як Кітамура Тококу (北村透谷; 1868-1894) і Шімадзакі Тосон (島崎藤村; 1872-1943). Очевидно, ангажуючи їх до свого журналу, Івамото розраховував здобути хоч скільки-небудь ваги в літературному світі, в якому вже на той час існували й були надзвичайно популярними вузько профільовані літературно-критичні часописи. Хоча й перетворювати "Жіночий журнал" на літературний Івамото не збирався.

Саме в цей період виникла ідея видавати новий журнал, який би стимулював і безпосередньо залучав жінок до процесу виховання "жінки нової генерації", причому засобом виховання була обрана художня література. Перший номер журналу "Студентка" (яп. "Джьогакусей", 『女学生』) побачив світ у травні 1890 р. Відтоді існувало два окремих журнали, призначених для жінок. Після рішення реформувати способи жіночої освіти і зробити їх більш "жіночими" Івамото запросив до офіційної співпраці вісім жінок, три з яких уже публікували в ньому свої оповідання, есеї, вірші, переклади тощо. Намір доручити жінками колонки з домогосподарства, охорони здоров'я і різнопланових побутових порад не був реалізований. Окрім цього в журналі друкувалися переклади і літературні адаптації творів західних авторів, зокрема "Останній день Помпеї" Бульвер-Літтона, "Кенілворд" Скотта, переклади поезій Альфреда Теннісона, Роберта Бернза, біографії Мільтона і Томаса Карлайла. Значливою подією став переклад дружини Івамото, Вакамацу Шідзуко (若松賤子; 1864-1896), "Маленького лорда Фонтлерой" класика дитячої літератури, англо-американської письменниці Френсіс Годґсон Бернет. Розбіжність поглядів на письменство і пріоритетів у видавничій справі, а також жага самостійності штовхнули Хошіно до експерименту видати один суто літературний номер "Студентки". Весь наклад розійшовся миттєво. Це був поворот на нове життя і останній крок до створення літературного журналу "Світ літератури" (яп. "Бунгакукай", 『文学界』; 1883-1898): у грудні 1892 р. Хошіно досяг із Івамото домовленості про автономне видання винятково літературного журналу. Відтоді журнал "Студентка" виходив із назвою "Частина перша" (『甲の巻』) під "білою обкладинкою" (яп. 白おもて) за редакцією Івамото, а видавана

Хошіно "Частина друга" (『乙の巻』) у "червоній обкладинці" (яп. 赤おもて) зберегла назву "Жіночий журнал".

Перший номер журналу "Світ літератури" вийшов 31 січня 1893 р. У роботі над ним брали участь шестеро: Хошіно Тенчі, Кімура Тококу, Шімадзакі Тосон, молодший брат Тенчі – Хошіно Секіей (星野夕影; 1869-1924), Хірата Токубоку (平田禿木; 1873-1943) і Тоґава Шюкоцу (戸川秋骨; 1871-1939); невдовзі до них приєдналися Баба Кочьо (馬場孤蝶; 1869-1940) і Уеда Бін (上田敏; 1874-1916), Хіґучі Ічїю, Таяма Катай (田山花袋; 1872-1930) та інші. На наступні п'ять років часопис став основним друківаним органом молодих романтиків (яп. *романшюґі*, 浪漫主義), хоча охоче співпрацювали з журналом представники різних літературних течій і напрямів тогочасної Японії.

Очевидно, що для більшості читачів зв'язок "Світу літератури" з "Жіночим журналом" заважав сприймати новий журнал як щось оригінальне. Це також посилювало переконання Тенчі в тому, що підпорядкованість Івамото ніколи не дасть йому такої бажаної незалежності. Крім того, письменство для них посідало різні місця в системі цінностей і пріоритетів: для Івамото література була засобом просвіти і виховання, підняття соціального статусу жінки в Японії; для Тенчі вона мала першу вагомість, була "духовним прагненням і підпорядковувалася винятково вимогам внутрішнього світу" [Браун, с. 335]. Третій номер журналу Тенчі видав власним коштом, а п'ятий – коштом їхньої власної новоствореної компанії. Про остаточний відхід – як ідеологічний, так і фінансовий – від "Жіночого журналу" також ішлося в оголошенні цього номеру за липень 1893 р.

Поява перших суто літературознавчих часописів припадає лише на другу половину 80-х – початок 90-х рр. XIX ст., отже, цілком природно, що спочатку мистецько-літературне життя країни також почали обговорювати на шпальтах газет. Проте, першим і не надто життєздатним кроком до становлення літературно-критичного дискурсу в Японії стали "Щомісячні огляди видань" (яп. "Шюппан ґеппьо", 『出版月評』; 1887-1891), редактори яких у серпні 1887 р. сповістили про "зачинання журналу, який спеціалізується на оглядах друківаних новинок у країні" (「我邦ニ於テ著書出版ノ批評ヲ専門トスル雑誌ノ嚆矢」 [цит. за: 14]) з метою "пропонувати безсторонні та неупереджені огляди нових друківаних видань, що стануть урівень із вагомими старими" [цит. за: 9] (「新刊書並重要な旧著書に公平無私の批評を下し」). Таку відносно припізнілу появу спеціалізованих літературно-критичних видань японські дослідники пояснюють тим простим фактом, що лише починаючи з приблизно 1886 р. в Японії почала з'являтися справжня критика на художню прозу (本格的な作品評) [14], коли остання не тільки привертала до себе увагу широкого читацького загалу, але й потребувала фахового розгляду. Слід, однак, зазначити, що журналу не судилося стати провідним літературним форумом своєї доби, пальму першості перехопили інші видання. Професійна літературна критика в Японії своєю появою зобов'язана видатному журналісту і літератору своєї доби Токутомі Сохо, який як головний редактор газети "Друг народу" у дев'ятому номері за вересень 1887 р. оголосив появу нової колонки під назвою "Критика" (『批評』), в якій міститимуться "як стислі, так і детальні щирі огляди останніх публікацій, аналітика газетних і журнальних видань" (『批評ニハ直筆シタル新刊書籍ノ詳評略評及ヒ新聞雑誌社説ノ評論アリ』 [цит. за: 9]). Ці дві події у видавничій сфері ознаменували надзвичайно важливу і принципову для розуміння специфіки розвитку японської літературно-критичної думки за весь період її

існування починаючи з Х ст. подію, а саме: факт "офіційного", публічного визнання сюжетної прози гідним уваги об'єктом розгляду літераторів-інтелектуалів *бунджін* (яп. 文人) незалежно від її дефініції і приналежності до високого чи низького письменства. Водночас, крім професійної літературної критики газета "Друг народу" як один із найвпливовіших часописів свого часу активно друкувала твори як іменитих, так і молодих, абсолютно невідомих японських авторів, чий художні твори згодом склали золотий фонд письменства Мейджі. Окрім оригінальних текстів японських авторів, починаючи з 1888 року, читачам регулярно пропонувалися переклади прозових і поетичних творів західних письменників: Байрона, Верна, Вордсворта, Гейне, Гете, Готорна, Гюго, Діккенса, Дефо, Доде, Достоевського, Ірвінга, Мопассана, Скотта, Толстого, Тургенєва, Шиллера та інших. Наскільки дозволяє зробити таке припущення використана під час роботи над цією статтею література, запекла і поки що майже не висвітлена японознавцями [11] літературна баталія на сторінках "Кокумін-но томо" розгорталася протягом двох місяців у 1890 р. між Ішібаші Нінґецу (石橋忍月; 1865-1926) та Морі Оґай навколо питань моральності в "німецьких оповіданнях" останнього, а саме: "Танцівниці", "Записи про піну на воді" та "Посланці". Інші японські дослідники називають її першим справжнім літературознавчим диспутом в Японії нового часу.

Провідними літературними журналами, на сторінках яких власне й розгорнулися перші справжні літературознавчі дискусії *бунґаку-ронсо* (яп. 文学論争), з'явилися в останнє десятиріччя ХІХ ст. Так, у 1889 році Морі Оґай (森鷗外; 1862-1922), один із найяскравіших представників японського романтизму, по поверненню зі стажування в Німеччині разом зі своїм молодшим братом Мікі Такеджі (三木竹二; 1867-1908), театральним критиком і лікарем, а тоді – студентом Токійського імператорського університету (сучасний Університет Токіо), заснував мистецько-літературний журнал "Запруда" (яп. "Шіґарамідзоші", 『柵草紙』; 1889-1894). Це був перший часопис професійної літературної критики в Японії. Свої мистецькі позиції автори журналу – до братів Морі приєднався також белетрист Кода Рохан (幸田露伴; 1867-1947), поет і дослідник японської літератури Очіаї Наобумі (落合直文; 1961-1903) та інші – прагнули обґрунтувати теоретично, причому за основу бралися філософські та літературні надбання Заходу. Відтак, свою місію засновники вбачали у буквальному сенсі запрудженні (звідси й назва журналу) хаосу в тогочасному літературному світі *бундан* Японії. Свою увагу вони зосередили на обговоренні, а фактично – гострій критиці. У 59 випусках, що побачили світ протягом п'яти років, окрім літературної і театральної критики також друкувалися і переклади творів західних авторів, і оригінальні художні твори японських авторів, зокрема Кода Рохан, Одзакі Койо та інших.

Кульмінаційною стала літературна дискусія між Морі Оґай та Цубоучі Шьойо, що увійшла до історії японської літературно-критичної думки під назвою "суперечка про прихований ідеал" (яп. *боцури-ронсо*, 「没理想論争」). Протягом двох років у журналі "Запруда", заснованому на базі Токійського імператорського університету, та новоствореному Цубоучі Шьойо на базі філологічного факультету університету Васеда мистецько-літературного журналу "Література Васеда" (яп. "Васеда бунґаку", 『早稲田文学』; перша версія виходила протягом 1891-1898 рр.) молоді літератори відстоювали свої концепції літературної творчості: Цубоучі наполягав на реалістичності, "неідеальності" художньої прози, Морі стверджував необхідність художньої вигадки. У своїх поглядах останній спирався на теорії західних авторів, зокрема німецького філософа-ідеаліста Едуарда Гартмана (Karl Robert Eduard von Hartmann; 1842-1906) та його "Філософію несвідомого" (нім. "Philosophie des Unbewussten"; 1869). Ця перша в Японії гучна професійна літературна баталія вимагає значно більшої уваги і має бути розглянута окремо.

Таким чином, саме зародження і розвиток професійного масмедійного простору в Японії, поява літературних спілок і створення вузькопрофільних мистецько-літературних журналів стали основними передумовами формування в Японії наприкінці ХІХ ст. літературно-критичного дискурсу.

Список використаних джерел

1. Бугаєва Д.П. Таока Рэйун – японский критик и писатель документалист. Л., 1987.
2. Бугаєва Д.П. Японские публицисты конца XIX века. М., 1978.
3. Григорьева Т. П. Литература общества "Кэньюся": // История всемирной литературы: в 9 т., Т. 7. – 1991. – С. 667-670.
4. Григорьева Т.П. Японская художественная традиция. М., 1979.
5. Михайлова Ю.Д. Политическая карикатура в Японии периода Мэйдзи: Проблема формирования канона // Японская мозаика. СПб., 2009, С. 148-166.
6. Altman, Albert A. Shinbunshi: the Early Meiji Adaptation of the Western-style Newspaper // Modern Japan: aspects of history, literature, and society, Berkeley: University of California Press, 1975.
7. Brownstein, Michael C. Jogaku Zasshi and the Founding of Bungakukai // Monumenta Nipponica, 1980, Vol. 35 (3), S. 319-336.
8. Groemer, Gerald. Singing the News: Yomiuri in Japan during the Edo and Meiji Periods // Harvard Journal of Asiatic Studies, 1994 (54.1), S. 233-61
9. Lozerand, Emmanuel. The rise of criticism (1886-1889) – Sohō, Hanpō, Onishi, Ogai – // French Journal of Japanese Studies, 2013 (2). - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://cjs.revues.org/269>
10. Meiroku Zasshi : Journal of the Japanese Enlightenment. Harvard University Press, 1976.
11. Mikio Akamine. 『舞姫』 論争 // Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://www2.odn.ne.jp/~cat45780/bungakuronso.html>
12. Morita, James R. Garakuta Bunko // Monumenta Nipponica, 1969, Vol. 24 (3), S. 219-233.
13. Kornicki, Peter F. The Publisher's Go-Between: Kashihonya in the Meiji Period // Modern Asian Studies, 1980 (2), S. 331-344
14. 富塚昌輝. 序文考一『出版月評』の言説を契機に // Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://www.shuppan.jp/bukai11/139-2009109.html>
15. 明治文学全集 3. 明治啓蒙思想集. 筑摩書房. – 東京, 1967. – 471.

Надійшла до редколегії 09.09.17

Ю. Осадча Феррейра, канд. філол. наук, науч. сотр.
 Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України, Київ, Україна

ЯПОНСКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ст.: ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕРНОГО ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Статья посвящена начальному этапу развития японской публицистики и формирования массмедийного пространства во второй половине XIX в., что создало необходимые условия для становления современной японской литературной критики. После краткого очерка по истории появления в Японии первых газет и журналов особое внимание уделено литературным обществам и объединениям, которые основывали и издавали первые профессиональные литературные журналы Японии, а также журналам и газетам, на страницах которых формировался современный литературно-критический дискурс.

Ключевые слова: публицистика, профессиональная журналистика, журнал, дискуссия, литературная критика, литературные объединения.

Iu. Osadcha Ferreira, PhD in Philology, research fellow
Taras Shevchenko Institute of Literature, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

JAPANESE JOURNALISM IN THE SECOND HALF OF 19 c.: THE PRECONDITIONS OF MODERN LITERARY CRITICISM DISCOURSE

The article is devoted to the first stage of the development of Japanese journalism and the formation of the media space in the second half of the nineteenth century. A brief outline on the history of the first Japanese newspapers and magazines appearance is provided; special attention was paid to the activity of the different literary unions and associations, as well as the foundation of the first professional journals, magazines and newspapers. Hence, the formation of mass media and the development of journalism are considered as one of the main external factors in the development of literary criticism in Japan.

Keywords: professional journalism, journal, newspaper, discussion, literary criticism, literary associations.

УДК 821.411.21

I. Субота, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТАНОВЛЕННЯ ЖАНРУ НОВЕЛИ В КАТАРІ

У статті коротко розглянуто становлення жанру новели у Катарі, названо основоположників даного жанру, виокремлено особливості їх творчості та визначено основні теми катарської новелістики на етапі становлення та розвитку. Детально розглянуто деякі найбільш презентативні новели.

Ключові слова: композиційні особливості, суб'єктивна і об'єктивна манери оповіді, внутрішній монолог, асоціація, потік свідомості.

Формування арабської новели припадає на кінець XIX ст. Значного розвитку вона набула в Єгипті, Сирії, Лівані, Іраку, а потім і на півночі Африки і, нарешті, на Аравійському півострові та в країнах Перської затоки. Різниця у часі виникнення нового жанру в цих країнах пояснюється тим, що культура та література в них розвивалися під впливом різних історичних і суспільно-політичних умов і, відповідно, різницею в часі появи літературної преси, яка сприяла розвитку малої прози. За короткий час у країнах Перської затоки з'явилася велика кількість письменників та письменниць, які привернули увагу читачів та критиків до нового жанру, досягнувши високого художнього рівня. Новелістика в цих країнах розвивається швидкими темпами, й цьому сприяє увага держав Перської Затоки до розвитку національної культури. Зокрема у Катарі Відділ наукових досліджень та управління питаннями культури і мистецтв при Міністерстві культури Катару щорічно проводить літературний новелістичний конкурс. Найкращі твори входять до збірника "Голоси Катару в новелі" (أصوات قطرية في القصة القصيرة), письменники-переможці отримують грошові винагороди.

Темою даного дослідження є новелістика Катару. Ця тема не була об'єктом спеціального дослідження вітчизняних і європейських літературознавців, що додає їй актуальності. Завданнями розвідки є висвітлення процесу становлення жанру новели в Катарі, визначення провідних тем катарської новелістики періоду становлення та розгляд композиційних особливостей катарської новелістики на прикладі новел Рахіда аш-Шайба Умм Аксам, Аміни Аль-Імаді, Даляль Халіфи, Нури Аль Саад.

Особливості катарської новели на етапі її формування. Становлення жанру новели в Катарі відбувається у кінці 60-х років і пов'язане, як і в інших країнах Перської затоки, з розвитком преси, зокрема журналів "Аль-Уруба" 1969, "Ад-Доха" 1969, "Аль-Агд" 1974, "Аль-Халідж аль-арабі" 1986 та ін. Розвиток преси став каталізатором зародження малої прози. Першим, хто почав творити в цьому жанрі, як зазначає катарський літературознавець Абдаррахім Кафуд, був Юсуф ан-Нама – головний редактор журналу "Аль-Уруба". Його перша збірка "Дочка Затоки" (بنات الخليج) вийшла 1962 року. 1970 року вийшла друга збірка "Зустріч в Бейруті" (لقاء في بيروت), а за нею 1971 року збірка "Хлопчик, який кличе" (الولد الهائيت) [Ibrāhīm 2003, с.13]. Звісно ж, творчість Юсуфа ан-Нама

ще не відповідала вимогам жанру новели, адже це були тільки перші спроби. Як зазначає іракський дослідник Абдалла Ібрагім, його твори більше схожі на короткі романи: події в них відбуваються протягом великого проміжку часу, а система персонажів дуже розгалужена. Ан-Нама відображає життя юнаків в арабських столицях, що перемежується думками автора та його роздумами на політичні теми. Крім того, ще одним недоліком на думку Абдаррахім Кафуда є те, що у його творах не відображається катарське суспільство. Будучи під впливом арабської новелістики, він переносить художній світ новел Нагіба Махфуза, Юсуфа ас-Сіба'і, Іхсана Абдальхуудуса у свої твори. Проте, незважаючи на усі ці хиби, творчість Юсуфа ан-Нама стала першим кроком у становленні новели в Катарі. Те саме можна сказати і про творчість Ібрагіма Сакра Аль-Маріхі. Пізніше їх починання вилились у реалістичну новелу, що була схожа на коротку розповідь. Як зазначає катарський письменник і літературознавець Хасан Рахід, більшість творів, написаних піонерами цього жанру, мали характер "проповіді з настановами": у них не було добре розроблених персонажів – їм бракувало психологічних портретів, і часто твори мали прості та наївні розв'язки. Персонажі висловлювали поради та настанови, що сприймалось так, ніби сам автор висловлює власну думку. Текст був маскою, за якою він міг висловлювати свої думки, вкладаючи їх безпосередньо у уста головних героїв. Минуло досить багато часу, поки відбулось відокремлення автора від героїв його творів [Ibrāhīm 2003, с. 15].

У 70-х роках у катарській пресі з'являється низка новел, в яких відображається формування нового суспільного устрою в результаті соціальних, культурних та економічних змін. Письменники прагнули відобразити конфлікт між місцевими звичаями і традиціями та світоглядом іноземців, які прибули до країни на роботу, а також новим світосприйняттям, яке з'явилося внаслідок глобалізації. Більшість новелістів на початку 70-х років мали кінематографічний стиль письма. Нерідко в передмовях до творів наголошували на тому, що події і персонажі новел узяті з життя. До письменників цього періоду належать Юсуф ан-Нама, Ахмад Абдальмалік, Халіфа Абдалькабісі, Ібрагім Сакр аль-Маріхі, Ібрагім ас-Сада, Абдальазіз ас-Сада, Мей Салім, Бушра Насир та ін. [An-Nadawī 2008, 50].